

مر ترضی ولیان پور
عضو حلقه‌ی علمی افق
گروه آموزشی فقه و مبانی اجتهاد

پیشگام هدایت

شخصیت علمی و فرهنگی آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی در حوزه شکل گرفت و همواره با فرهنگ حوزه در تعامل بود، و در عین تأثیرپذیری از آن، خود نیز منشأ اثرات و برکاتی برای حوزه و فرهنگ آن شد؛ فرهنگی که در پرتو کتاب و سنت، شخص روحانی باید همه‌ی لحظه‌های عمرش را در خدمت به دین مبین اسلام صرف کند، و همواره در پی دانش‌آموزی و عمل و نهایتاً آموختن به عموم مردم باشد.

آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی از این فرهنگ پویا بی‌بهره و جدا نبود، و لذا ثمرات و استفاده‌های علمی و اخلاقی ایشان به حوزه‌های علمیه محدود نگشت، و نمی‌توان فعالیت‌های تبلیغی ایشان را به جلسات و وعظ و دروس اخلاق و امامت جماعت منحصر کرد، بلکه سخن و رفتار و منش او در طول حیات پر برکتش تماماً درس است و هر بیننده منصفی را به تأمل وادار می‌دارد.

بسا شخصی که گرچه در خانواده‌ای مذهبی تولد یافته و گاهی در مجالس مذهبی هم حاضر می‌شد، اما اهل نماز نبود، با دیدن یک عمل انسانی و اخلاقی آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی تمامی عقده‌ها و نقاط مبهم عقیدتی او به محبت الهی بدل می‌گشت و با تحولی وصف ناشدنی دیندار و

اهل نماز جماعت می‌گردید؛ و از این موارد کم نیست که هر کس به اندازه‌ی وسعش از آن مرد خدا درس گرفته و رشد کرده است. حضور خالصانه او در محیط انسان‌ساز خانه تا کوچه، بازار، صف نانوایی، عیادت اشخاص، اجابت دعوت مؤمنین نوع پاسخ به سؤالات مردم، جلوس بعد از نماز جماعت و بعد از منابر، مجلس درس و بحث و نگاه‌های ملامت‌آمیز از محبت الهی و لبریز از تواضع و خشوع، همه و همه، از مصادیق رفتارهای تبلیغی آن عالم فرزانه است که هر بیننده و شنونده‌ای را به فطرت پاک خویش می‌خواند و از غفلت‌ها و اسارت‌ها می‌رهاند، و به جرگه بندگان صالح خدا رهنمون می‌سازد.

از آنجا که گزارش فعالیت‌های تبلیغی خاص ایشان مستندترین و مهم‌ترین فعالیت‌های تبلیغی است، آنها را در این بخش ذکر کرده، و بقیه موارد را در بخش سیره‌ی اخلاقی و خاطرات از نظر می‌گذرانیم.

الف) تهران

آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی به طور کلی در دو مرحله در تهران ساکن بوده‌اند: مرحله‌ی اول از تولد، سن ۲۵ سالگی، ۱۲۹۹ تا ۱۳۲۴ ش مطابق با ۱۳۳۹ تا ۱۳۶۴ ق؛ و مرحله‌ی دوم از ۴۱ سالگی تا سن ۵۱ سالگی، یعنی ۱۳۴۰ تا ۱۳۵۰ ش مطابق با ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ ق.

در مرحله‌ی اول همان‌طور که اقتضای سنی و تحصیلی آن بزرگمرد بوده است و با توجه به توصیه‌های مکرر پدر ایشان مبنی بر اشتغال تام به تحصیل فرزندان، دست به فعالیت تبلیغی خاصی نزدند و با جدیت تمام به اتمام دروس سطح حوزه پرداختند، به طوری که در نجف در کنار شرکت در جلسات خارج فقه و اصول بر کرسی تدریس سطح تکیه زدند.

روشن است که خودداری ایشان از فعالیت‌های تبلیغی که تا پایان دوره‌ی نجف ادامه داشت، به خاطر تمحض هرچه بیشتر در درس و رسیدن به فهمی مستحکم از دین بوده است؛ همان‌طور که در آیه‌ی قرآن می‌خوانیم: و لا تقف ما لیس لک به علم، إن السمع و البصر و الفؤاد کل أولئک کان عنه مسئولاً^۱ اما پس از اینکه توشه‌ی خود را در فقه و اصول فراهم آوردند،^۲ از اهمیت تبلیغ و ارتباط و انس با مردم غافل نشده و به آیه‌ی شریفه‌ی: فلسولا نفر من کل فرقة لیقفهوا فی الدین و لینذروا قومهم لعلهم یحذرون.^۳ جامه‌ی عمل پوشاندند.

۱ اسراء/۳۶: از آنچه به آن آگاهی نداری پیروی مکن، چرا که گوش و چشم و دل همه مسئول اند.

۲ شاهد آن اجازه‌نامه‌ی اجتهاد ایشان توسط آیه الله خویی است که در همان اوائل هجرت آیه الله العظمی فلسفی به ایران به صورت غیابی صادر گردید.

۳ توبه/۱۲۲: چرا از هر گروه از آنان، طایفه‌ای کوچ نمی‌کنند تا شناخت عمیق دینی را بدست آورند و موقع بازگشت به سوی قوم خود، آنها را بیم دهند، شاید که آنان بترسند و خودداری کنند.

در مرحله‌ی دوم که در پی درگذشت مرحوم شیخ علی اکبر برهان، امام جماعت مسجد لرزاده‌ی تهران در سفر مکه و با نامه‌های متعدد مردم تهران به آیات عظام حکیم و خوئی شکل گرفت، فعالیت‌های تبلیغی مرحوم فلسفی آغاز شد و همان طور که استاد عزیزشان آیه الله العظمی خوئی فرموده بود: «خوب است دعوت آقایان را اجابت کنید.» بار سفر به تهران بریست و در مسجد لرزاده‌ی تهران در کنار تدریس خارج فقه و اصول برای طلاب فاضل، و صرف و نحو برای جوانان، به درس اخلاق و تعلیم معارف اسلامی برای عموم مردم نیز پرداخت.

مسجد لرزاده:

از مجموعه فعالیت‌های علمی، تبلیغی، تربیتی و اجتماعی آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی در مسجد لرزاده، اهمیت آن مسجد و قابلیت‌های مختلف فرهنگی - اجتماعی آن روشن می‌گردد. مسجدی که با ورود آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی به آن نخستین صندوق قرض الحسنه ایران توسط جمعی از بازاریان شناخته شده‌ی تهران به نام صندوق ذخیره جاوید در سال ۱۳۴۶ ش تأسیس شد و با مقبولیتی که نزد مردم یافت اسباب نگرانی حکومت شاه را فراهم می‌کرد و همواره در خدمت مردم و اقشار کم درآمد قرار داشت. از دیگر فعالیت‌های فرهنگی - اجتماعی آن مسجد، همراهی با نهضت بیدارگر امام خمینی است که بیش از ده سند موجود از ساواک و شهربانی را در پرونده خود دارد؛ اما آنچه حائز اهمیت است گزارش تمامی این اسناد در زمان حضور آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی در مسجد لرزاده است. این مسجد که در میدان خراسان، در منطقه ۱۲ تهران و کوچه‌ی مرحوم لرزاده واقع است، امامت جماعت آن را اینک آیه الله شیخ عباسعلی عمید زنجانی ریاست محترم دانشگاه تهران به عهده دارد.

ب) مشهد

آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی در مشهد نیز همچون تهران در کنار فعالیت‌های علمی، هیچگاه ارتباط مستقیم با توده‌های مردم را ترک نکرد و لذا در همان آغاز ورود به مشهد اقامه‌ی نماز جماعت صبح را در مسجد موسی بن جعفر در کنار منزلشان به عهده گرفتند و شب‌های شنبه در آن مسجد به تبیین مبانی عقاید و اخلاق اسلامی می‌پرداختند.

آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی بنا به دعوت جمعی از مؤمنان شهر، نماز ظهر و عصر و مغرب و عشاء را نیز در مسجد آقا حسین بناها (شهداء) اقامه می‌کرد و روزهای سرشار از معنویت ماه مبارک رمضان نیز شیفتگان معنویت را با بیان نافذ، زبان شیرین و لحن ملیح خویش، به انجام کارهای نیک می‌خواند و از کردار و رفتار ناپسند باز می‌داشت.

مسجد بناها:

فعالیت‌های تبلیغی آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی در این مسجد، سخنرانی در اکثر ماه‌های مبارک رمضان و امامت جماعت ظهر، عصر و

مغرب و عشاء بود. البته ایشان، وقت زیادی را به جلوس بعد از نمازها و منبر اختصاص می‌دادند که سؤالات و نیازهای معنوی عموم مردم و طلاب را بدون هیچ محدودیتی پاسخ می‌فرمودند.

آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی چه در دوران قبل از انقلاب و چه پس از آن فعالیت‌های مهم و فراموش نشدنی را با دهها خاطره از خود بر جای گذاشته‌اند.

فعالیت‌های این مسجد در همراهی با نهضت بیدارگر امام راحل، به قدری زیاد است که ۴۹ سند موجود در بایگانی ساواک از خود بجای گذارده است و تمامی آنها مربوط به دوران حضور و راهبری آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی در مسجد بناهاست. عناوین آن فعالیت‌ها به اختصار از این قرار است: نصب اعلامیه، برگزاری سخنرانی‌های ضد رژیم پهلوی، تجمعات صنفی، برگزاری تظاهرات دانشجویان و طلاب از آن مکان، پخش اعلامیه در میان نمازگذاران، برگزاری چهلم شهدای تبریز و مجالس ترحیم برای عناصر ضد رژیم و برگزاری مجالس دانشجویان همچون مجلس ترحیم برای مرحوم تختی در آن مکان.

پس از انقلاب نیز این مسجد، پایگاهی برای جلسات پرسش و پاسخ برای دانشجویان و طلاب، چه به صورت خصوصی و چه عمومی، جلساتی برای راهنمایی عموم مردم، طلاب و دانشجویان در انتخابات مختلف و اجتماع علماء و بزرگان در آن مسجد برای تصمیم‌گیری‌های انتخاباتی بود.^۱

نیازشناسی

آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی نه تنها در تمامی سخنرانی‌ها و جلساتی که از ایشان دعوت می‌شد همیشه بر اساس نیاز مخاطبان سخن می‌گفتند، حتی در مواردی خود شخصاً بدون پیشنهاد شخص یا ارگانی اقدام به برگزاری نشست‌های علمی می‌نمودند. خاطره‌ای از حجة الاسلام مجتبی الهی خراسانی در این امر خالی از لطف نیست.

وی می‌گوید:

زمانی که دانشجوی دانشکده الهیات مشهد بودم مطلع شدم که آقای فلسفی با منزل پدری تماس گرفته‌اند و با من کار داشته‌اند. ابتدا تصور می‌کردم آقازاده ایشان (محمد آقا) هستند. ولی وقتی متوجه شدم پدر ایشان آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی بوده‌اند با شگفتی با ایشان تماس گرفتم. ایشان فرمودند: که «شنیده‌ام که در دانشگاه شبهاتی مطرح می‌شود! جمعی از دانشجویان را به منزل ما دعوت کنید، من می‌خواهم در خلال یک دوره اعتقادات و اخلاقیات با روشی که برای آنها مناسب باشد، شبهات را نیز پاسخ گویم.»

۱. اسناد بایگانی ساواک مربوط به مسجد لرزاده و بناها.

بنده در حالی که از اقدام شخصی ایشان و اصرار بر اینکه جلسه فقط برای دانشجویان است و به طلاب اطلاع ندهید کاملاً متعجب شده بودم، اقدام به نصب اطلاعیه‌ای در دانشکده کردم. جلسات مزبور شبهای ماه مبارک رمضان ۱۳۶۹ ش، یک ساعت بعد از افطار، برگزار می‌شد. ایشان در این جلسات، اصول اعتقادی را بر اساس نیاز - و نه براهین - بازگو می‌کردند که برای دانشجویان تازگی داشت.

ارتباط مردمی

یکی از ابعاد مهم شخصیت‌های علمی، حضور فعال در اجتماع و حل مشکلات مردم می‌بود. مرحوم آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی نیز از این مسئله مستثنا نبود و در حد توان با حضور در اجتماعات مردمی و تلاش در خصوص رفع مشکلات آنان، همچنین تأکید بر حضور در میان مردم و اختصاص دادن بخشی از وقت خود به مردم، نقش به‌سزایی در حل برخی از معضلات و مشکلات اجتماعی داشت.

نظم حضور ایشان در مسجد شهدا (بناها) جهت اقامه نماز و احترام به وقت مأمومین، و توجه به حضور و یا عدم حضور برخی از مأمومین مثال زدنی است. از نشانه‌های احترام به حاضران در جماعت می‌توان به مواردی اشاره کرد که آن مرحوم برای پاسخ‌گویی به برخی از مأمومین، تا زمانی که فرد سؤال کننده به پاسخ خود نمی‌رسید، تأمل می‌کرد تا آنجا که گاهی مسجد از نمازگزاران خالی می‌شد اما ایشان همچنان در حال پاسخ‌گویی بود. در طول سالیان درازی که ایشان در این مسجد به اقامه نماز می‌پرداختند هیچ‌گاه دیده نشد که آن مرحوم از طولانی شدن سؤال و یا زیادی مراجعین مکذّر شود و آثار این تکذّر در چهره ایشان نمایان گردد. و این، تنها یکی از دلایل توجه و اقبال مردم به جماعت آن مرحوم بود.

بارها می‌شد که مرحوم فلسفی ره به منظور انجام استخاره‌های متعددی که مراجعان خواستار بودند، زمان طولانی در مسجد شهدا می‌ایستاد و خواست مردم را اجابت می‌کرد.

حضور مداوم و ارتباط برخی کسبه و اصناف مشهد با ایشان، مشورت در برخی امور اجتماعی، با وجود تأکیدی که ایشان بر دور بودن از هیاهو و ازدحام در بیت داشت و پیوسته می‌کوشید مردم را به سمت دیگر علما - به منظور احترام به تلاش‌ها و فعالیت‌های آن بزرگواران سوق دهد نیز شایان ذکر است. همچنین توجه به این نکته که ایشان (با وجود اجازات متعددی که جهت دریافت سهمین از مراجع مختلف داشتند) هیچ‌گونه پولی بابت جمع‌آوری «خمس» قبول نمی‌کردند، نقطه عطفی بود که این افراد در رفتار آن مرحوم احساس می‌کردند، و همین باعث جذب بیش از پیش می‌گردید.

خاطرات خوش جلسات اخلاق آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی - که در ماه رمضان برگزار می‌گردید - در ذهن حاضران در آن مباحث از نکات به یاد

ماندنی است. حضور اقشار مختلف و تقاضاهای مکررشان در برپایی این جلسات به صورت هفتگی در طول سال، خود بیانگر تلاش در تبلیغ و ترویج معارف دینی و مخصوصاً اخلاق اسلامی بود. توجه به هم‌آهنگ بودن نکات اخلاقی مطرح شده با سیره عملی ایشان، چیزی نبود که از چشم کسی پنهان بماند.

برگزاری جلسات سالانه‌ی عزاداری شهادت حضرت زهرا (سلام الله علیها) و حضور گسترده مردم و طلاب علوم دینی - علاوه بر ابراز ارادت مردم به صدیقه طاهره علیه السلام - به نوعی از ارادت مردم به فقیه شهرشان پرده بر می‌داشت. از سنت‌های به یادماندنی که این جلسات در شهر مشهد و حوزه‌ی علمیه بر جای گذاشت، حرکت ایشان به همراه علما و با پای پیاده به سمت آستان مقدس حضرت رضاعلیه السلام در پایان این جلسات است. این سنت همچنان در این ایام جاری است.

از خصوصیات اجتماعی بارز آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی می‌توان به برکناری از جلساتی اشاره کرد که از آن، بوی توجه خاص - و یا حضور معنادار - استشمام می‌شد. مشهور است در زمان جوانی (آن هنگام که در نجف اشرف به تحصیل مشغول بودند) از شرکت در جلسات مختلفی که توسط برخی بیوت به مناسبت‌های مختلفی برگزار می‌شد خودداری می‌ورزید و محض در درس بود. ایشان تا آخر عمر بر این شیوه زندگی کرد. با وجود این، امکان نداشت که طلبه‌ای از ایشان جهت حضور در مجلس ازدواج و یا عمامه گذاری دعوت کند و ایشان امتناع نمایند.

آیه الله العظمی میرزا علی فلسفی با وجود داشتن اجازات مختلفی از مراجع مختلف جهت دریافت وجوه شرعی، هیچ‌گاه حاضر به پذیرش این وجوه نشد و تمامی آنچه حضورشان تقدیم می‌شد باز پس می‌فرستاد. از این رو امکان کمک مالی از سوی ایشان به مراجعان بسیار کم بود و این مسئله دلیل بر بی توجهی ایشان در کمک به رفع مشکلات مالی مردم نبود. تأسیس صندوق قرض الحسنه جاوید در سال ۱۳۴۶ در مسجد لِرزاده‌ی تهران - جایی که آن مرحوم به اقامه نماز می‌پرداختند - تجربه موفق بود که توانست پایه راه اندازی صندوق قرض الحسنه حوزه‌ی علمیه‌ی مشهد شود. با پذیرفتن عضویت در هیئت مؤسس - و سپس هیئت مدیره‌ی صندوق - و معرفی افراد جهت دریافت وام، نقش مهمی در راه اندازی و موفقیت‌های آن (که یکی از قدیمی‌ترین و شاید از اولین صندوق‌های قرض الحسنه به ثبت رسیده باشد) داشت. در زمانی که برخی علما سپردن پول به بانک‌ها را خلاف شرع می‌شمردند، ایشان با بزرگواری، زحمت پذیرش و نگهداری پولها را در منزل خود پذیرفتند و مشکل جابه‌جایی و رفت و آمدهای ناگزیر این مسئولیت را به جان خریدند تا این مهم تحقق یابد.